

چھیلاری گاؤں:

اس کا شناخت دی میر جاڈا بر شے (ٹیل بوٹے، پانی پھونکا،
 کولیاں، ٹکڑے) میرے جان شے (مبوسٹن، پانی،
 ہوا، پیار، سکرا) نال گنڈھی ستریا میری
 اس گنڈھی ستریا جیا جون اچو ہنڈہ یک پاسو تان
 اپنا ٹکر پانی، دوا دارو، پالن، سندر ٹکو وغیرہ
 جھیاں زور تان پوریاں کر سترے، تان ڈوجھی
 پاسو انسانی ثقافت کے ریتہ روانہ دی اٹھاون
 پھرتے۔ اس گنڈھی ستریا جیا جون (Eco 56)
 اچو جیلری یک وی شے گنڈھ رنجے یا غنید
 تھی رنجے تان ساریاں مادی، ثقافتی، سماجی تہ
 ادھانی زور تان ماسٹر مہنرن۔

پچھلے کچھ عرصے کسوں ترقی دے نتیجے اچے سہولت
 مل بوٹے تے پچھلے پھرتے غنید مہنرن تے مہنرن
 دوا دارو تے دوا دارو، قرارا وغیرہ دی غنید مہنرن
 مہنرن رے۔ جیویں جو تھل اچے TDA کسٹل،
 اچے چھل کسٹل معیار دے اٹھاون تے نلورا تے خانان
 آلاک۔ مہنرن بارے کسوں اپنے خاندان تے مہنرن
 تاکہ مہنرن، سنجان دے اٹھاون تے (مہنرن)

سنجان

سراٹیکی لوک سانجھ

چنگیر

- 1- پہلی کالج
- 2- ریڈ انڈین سردار داکو رے سردار کول ولد
- 3- قومی مزاحمتاں بارے سرسری یادداشت
- 4- وکیلاں بارے
- 5- ڈاکٹراں بارے
- 6- مشینری بارے
- 7- یکہل تے کھسی واس۔ زری ترقی (نہراں اڈیم) دامقامی قوماں تے اثر
- 8- تحصیل تونسہ علاقہ دامان دا روایتی آپاشی دانظام
- 9- پوہ مانہہ دے امب
- 10- نگھیر دا
- 11- کافی
- 12- سندھ ساگرنال ہمیشہ

ایڈیٹر:

وسیم واگھا
wasimwagha@hotmail.com

پتہ: مکان نمبر 1105، گلی نمبر 23، G-11/1، اسلام آباد۔

چینہ 2059 بری (جون 2002ء)

پہلی گیارہ

سربراہی کوک سبھی کو جگہ سے ہٹا دے گا اور آئے بندھو گئے
 ایک تنقیدی بحث رہ گئی ہے: کلچر سٹائن دا ذریعہ ہونے، کلچر کو نفع دانا
 تے اوزار و دھارا سٹائن کوں و دھاروں دا ذریعہ ہونے۔ وٹ سیاست
 داوی تک کلچر ہونے تے جیتلے تک سیاست دے کلچر کوں نان برلیا
 ولسی نوں سیاست نین جسم بل سبگری ہتے اے جیہاں بیان سٹائن
 معام مقنیدیاں رہ گیاں ہن۔ نجل سیاست تے کلچر (Development)
 نال کیا تعلق ہونے تے ترقی دے سوال کوں کیوں سربراہی ترقی نال
 جڑا وینے۔ ایندے آتے کوئی خاص دھیان نین ڈتا گیا تال دے طور تے
 علم دا کلچر نال جک خاص قسم دا تعلق ہونے۔ اسان آہرے تال میں
 جوسا کوں تعلیمی ادارے ڈتے وینن، ہنراں نیکان، سسرکاں آون
 تے کاروبار و ترقی ہل اے وی ڈیکھنا چاہدے جو لوں (Middle class)
 تعلیم تے تعلیمی اداروں دا سربراہی کیوں کیا اثر پوندے؟ وڈے وڈے
 نہری منصوبے و سبھی گاندھیاں کوں کیوں بدلندے ہن۔ کویں (Power Plants)
 پھندا جیسے وڈے منصوبے مقامی منڈی، کاروبار تے معاش کوں وڈے
 شیراں دے منڈیاں نال جڑنیدن جیہاں وٹ طالبی منڈی دا حصہ ہونن
 اصل طرح ترقی (Development) تبدیل ہونکے و تبدیل اے تبدیل کرن
 آئے کون ہن؟ اینراں دیاں ترقیاں تے تھامدیا ہن؟ تے اے تبدیل
 کلیندے فائرے تے کیندے نقصان و نوج و ہنراں اے کوں بنیادی سوال
 ہن جیہے تے ترقی دے کہیں منصوبے تے عمل دا مطالبہ کرن تے جملن کوں
 پیلوں طے کرے چاہیوں۔

ترقی ہار تے جیت دا عمل ہونے بیڑھا ڈاڑھا کیسے لوزے
 ٹیڈے پچھ ہونے۔ این سلسلے طرح جیتلے کوں جیتا ہن ڈتیاں گئیں:
 دیر اسماعیل خان پچھ گولڈام ڈیم چالھ ہزار (49000) سربراہی آبادی
 کوں رد کوں دیا ٹی کن ہمیشہ کیتے مردم کر ڈیسی۔ این منصوبے دے تحت
 بیڑھے علقے پچھ نہریسی اتھاں پہلے اے کتوں آباد کاری ڈھیر عرتے
 این ڈیم دے منصوبے دے بعد سربراہی کوک دیر اسماعیل خان پچھ
 اقلیت پچھ تبدیل تھی ولین تے ایہو کم دمان پچھ چشمہ راہیٹ بنک کیتال
 (CRBC) پہلے کینس کرنیدی پٹی ہے۔ ایہا نہری ترقی چولستان دے نل
 وطنیاں کوں پہلے ای آپنی جھوٹیں تے وسائل کن محروم کر ڈتے۔ ایندا
 ثبوت اے ہے جو چولستان دے وڈے وڈے اہج چیمے خٹھے ہن۔ ایہو
 کجھ تھل پچھ تھلے تے گریٹر تھل فلوڈ کیتال ایکوٹس پیا و دھیں۔ این
 ساری ترقی (Development) دے نال جے مقام لوکین کوں میدہ
 ٹھیندا تال آج سربراہی وریب پاکستان داسب کتوں غریب علاقہ
 نان ہوندا آج دی آزاد تحقیق ایکوٹس ثابت کرنی ہے۔ سربراہی علاقہ
 پچھ لگن آئے باور پلانٹس (Power Plants) مقامی لوکین کوں
 نوکریاں کوں کیا ڈیوٹیاں ہن جھل منعتی آلودگی، ڈھیر ساریاں
 بیماریاں، دھلیک ٹرانسپورٹ تے مقامی فسیلین آتے ہرے اثرات
 تے غیر مقامی لوکین دی آباد کاری دا سبب بنتے ہن۔
 ساکوں آج اے سوچن دی لوڑ ہے جو سربراہی
 دہیب دی ترقی کے جھٹیں حودتی چاہیوی ہے، ایندا میدہ
 کیوں تھوٹا چاھن دا ہے، ایندے پچھ فیصلہ سازی دا حق
 کیوں حودتیاں چاھن دا ہے، اے تھو ترقی ساڈے پان،
 زمین، جنگلی پھل، پھلڑے، جیلڑے، ایتھوں دے قدرتی

ریڈ انڈین سردار دا گورے سردار کوں ولدا

(سن 1834 ایچ واشنگٹن دے گورے سردار سیتل (Seattle) دے ریڈ انڈین (Red Indian) سردار کوں اوندری زمین مل گھنن دا آکھیا۔ سیتل دے سردار ولدا دے ایچ گورے سردار کوں بک چٹھی لکھی۔ اس چٹھی کوں ایچ وی ماحول (Environment) تے (Ecology) بارے بک سچا تے کھرا بیان گھیا ویندے۔ اوندیاں گجھ چٹھیاں گالھیں تو اوڈے کہتے انگریزی اچو ترجمہ کیتن۔ ایڈیٹر)

تساں آہدے او اسان آپی زمین تہا کوں ویج ڈیوں۔ ساکوں تاں اے خیال وی اچھو پلا (اجیب) بگدے۔ اے تاں ایویں ھ جیویں کوئی آکھے جو اسان پانی دینے یا اسان بھونیں دی گرمیش تے تازہ ہوا مل گھنٹی اے۔ ساڈے کہتے تاں ساڈی زمین دا بک بک چپا منکدس اے۔ او بھانویں ریتلی من ہونے، گھائے جنگلیں ایچ کپیرا ہونے، ون پونے ہون، بھانویں ہنڈے تے ہنڈاٹے۔ ساڈے لیکھے سھو پاک ان۔ پھل ساڈیاں بھنڈیاں ان۔ ہرن، گھوڑے، باز، ساڈے بھرا ان۔ اسان کو ٹبر و گٹن ہائیں۔ چکھوں پیرھی وی ہکا ہے۔

دساں تے ماحول کوں وگاڑے بغیر تھی سگدی؟ تے اے ترقی کتہہ بگسی۔ کتھائیں ایں تاں نیں جو ترقی دے ناں تے اسان آرتی بھونیں تے سنبھان کوں وچنیدے پئے ہووےں پچھتے ایں رسالے طرح کجھ اے چٹیں سوالیں تے بحث کیتی گئی ہے۔ ایں رسالے طرح بڑتی گئی چٹھی « ریڈ انڈین سردار دا گورے سردار کوں ولدا » سنبھان تے ترقی دے سوال دا بھک سوہنا جواب اے۔

ایں رسالے کہتے
(ساکوں تو اوڈے کہتیں رتھریں وی لوڑھ اے،)

شیت اسان جانگی ہائیں، بھل ساکوں تاں اینویں سمجھ آندے۔

تساں گوریں دے راہ رستے اسان ریڈ انڈیز کنوں انج بن۔ تہاڈے شہر میں اچ دھواں ساڈیاں اکھیں سڑیندے۔ تو اڈے شہراج کائی اتجھی جاہ نہیں بچ گئی جتھاں چپ ہووے مہربان خموشی۔ جتھاں اڈا دکھی، کردا پتر ساف نکلے۔ تو اڈیں مشین دیاں اوازاں تاں کتیں کیے نموشی ان۔

اسان جانگی ہائیں، بھل ساکوں اینویں سمجھ آندے۔

اساڈی جوہ پڑ (pasture) اچ تو اڈی ریل گڈی لنگھدی اے۔ تو اڈے بندے ساڈیاں چردیاں منجھیں مار گھنیدن جیرھیاں ساڈے جیوٹ دآسرا ان۔ تو اڈا اے "دھوئیں دار" لوہے دا گھوڑا (Railway Engine) ساڈیں منجھیں کنوں کیویں موتر تھی سبکدے۔ مال منی ڈھور ڈنگرتے دکھی پرندیں بوا بندہ گجھ نہیں۔ جیکر اچ اے ساری جیا جوں منک ونچے تاں بندہ آپ وی منک ویسی۔ جیرھا گجھ اچ درختیں نال، بھل پوئیں نال، مال مویشی نال تھیندے اپنے، اوہو سہائیں بندے نال تھیں۔

اسان جانگی ہائیں تے ساکوں ایہو سچ گلدے۔

دریانویں ندی نہر میں اچ واہندا پانی، سکھنا پانی نہیں۔ پائیاں اچ چچھانویں چچھوں اسان لوکیں دیاں کائی یاداں ان۔ اے چچھانویں اسان لوکیں دی گداری وہانی ڈسینڈن۔ اے پانی دیاں اوازاں، چانوا! ساڈے پڑ بھیں دیاں اوازاں ان۔ اسان ریڈ انڈیز (Red Indians) کیے تان اے ہواوی بہوں کیمتی اے جو ایں ہوا اچ ساری خلکت ساہ

گھندی اے او بھانویں، مال مویشی ان دکھی ان، درخت ان یا بندہ آپ۔ اے ہوا خلکت دے سکھ ڈکھ دنڈیندی اے۔ چیندیں موئیں دی، ٹھڈے تے دی، ڈٹھے ان ڈٹھے دی خیر خبر چچھندی اے۔

اسان جانگی ہائیں تے ساکوں اے ہوا بہوں اڑیڑے۔ (بہوں اڑیڑے)۔

جو ایں ہوا اچ ساڈیں پڑ بھیں پہلا ساہ گدھاتے انیہہ ہوا اچ انہیں آٹپا چھیکوی ساہ رلا یا۔ ٹساں وی اپنے پالیں کوں ڈساؤ جو انہیں دے پیریں پٹھ دی بھوئیں، اچ انہیں دے مر گھنویں ایہو ڈاڈیں دی سواہ رلی ہوئی اے۔ انہیں کوں ڈساؤ جو اے زمیناں انہیں دے پڑ بھیں دے خون پسینے انہیں دے ہڈیں پاروں زرخیز ہن۔ ٹساں وی اپنے پالیں کوں سکھاؤ، تے ایہو اسان اپنے پالیں کوں سکھیندے ہائیں جو ایں بھوئیں دا آڈر کرن۔ اے انہیں دی ما اے۔ جو گجھ مانال تھیندے اوہو گجھ پالیں نال تھیندے۔ بندہ زمین تے تھک سٹیندے چانوا! اپنے آپ تے تھک سٹیندے۔

اسان جانگی ہائیں تے اتلا چاندے ہائیں

جو زمین بندے دی ملکیت نہیں، بندہ زمین دی ملکیت اے۔ (یا بندہ بھوئیں دامالک نہیں تھی سبکدا جو بھوئیں آپ بندے دی مالک اے)۔ ایں کائنات دیاں سبھے شیں آپت اچ اینویں بچو دیاں ان جیویں ساٹھی رت ہک ٹبر کوں کٹھا رکھیندی اے۔

اسان ہکا گلھ چانڈے ہائیں، تے جیرھی شیت کڈا ہن ٹساں وی بچھ گھنوں جو ساڈا خدا ہو اے۔ ٹساں تاں بھانویں خدا کوں وی آٹپی ملکیت گنڈے ہو سو۔ (جیویں زمین کوں آپنی

خود بک وڈی دست پوجا ہے) چھڑا تشدد و امکان عن۔ اجارہ دار تے مرق زدہ سو پر
 سرمایہ داری دے خلاف کونٹ مزاحمت دی تحریک دی خود سرمایہ داری دی اپنی کچھ دا
 رد ثابت تھی۔ اشتراکی انسان دوستی اتے پڑامن بقائے باہمی دا پروپیگنڈا وی
 کھائیں قوم پرست حماقتاں مزدور اتے مظلوم بک مٹھ تھی ویندن یا ساری دنیا دے
 سلمان، ہندو سکھ وغیرہ بک تھی کھڑدن ..... اے سبھ گجھ انسانی نفسیات دے
 طالعے راہیں ناکافی نعرہ بازی، جیکوں بٹیا د پرستی کنوں انج کر کے سوچن ضروری ہی۔
 وجھی وڈی جنگ (2nd world war) چکھوں نو آبادیاتی نظام دی بھن تر وڑے
 چ مزاحمتاں دا ویلا کیونسٹ انقلاب دے ماڈل توں متاثر ہے۔ اس بیداری دے نتیجے
 وچ جاہ جاہ نوں ملک بٹئے جہاں وچوں بھارت تے پاکستان وی شامل عن پرگریٹ
 انڈین نیشنلزم اتے دو قومی نظریہ وی کھائیں بہوں تکھیں ناکافی ثابت تھئے عن۔ قومی
 تحریکاں اگوں شناخت اتے دادرسی دی مزاحمت اونویں تاں پہوں پڑانی پی آندی ہے
 بنال دے وقت وچ مقامیت بک مرکز گریز رویے دے طور سامنے آئی۔ صدیاں
 وں مضبوط سیاسی مرکز اں دے خلاف یا حکمران اجارہ داری دے خلاف
 Periphrie دی مقامیت نوں سیاسی شکل پی اختیار کریندی ہے۔ بہار دے شور
 تے جھارکنڈ دے "آدی واسی" براہمن سیاست دے خلاف اپنی سنجان راہیں ایہو
 پئے آہدن جو سیاست دے پاپولر دھارے محض سیاسی گھرائیاں دا ڈھپ عن۔ اینویں
 ی پاکستان وچ وی اے مرکز گریز رویے اپنے پاپولر سیاسی دھاریاں توں نالان

عن ..... بالکل نال دے وقت وچ اپنی وسوں و سبب، حق، حقوق، دھرتی .....
 وغیرہ جہیں نوں لغت اپنی مزاحمت راہیں نوں ہتھیار بندی طور کھل کے سامنے آئی ہے۔
 اکیوں سرائیکی قومی سوال دے پس منظر وچ کھول کے ڈیکھوں تاں دانش وراں دے
 خیال وچ پختون، پنجابی بالادستی دے خلاف سندھی سرائیکی بلوچ (SSB) - زمان
 جعفری) اتحادی شکل وی اجو کے دیلے وچ ہک سمجھ آون آلام مرکز گریز رویہ ہے۔
 بے کوئی ریاست قومی وحدت دے نال تے مقامی ثقافتاں دے استحصال تے استوار
 ہو دے تاں اوندے جلد یا بدیر ڈھیر ہونوں دا ذیلا آہدن دور نہیں ہوندا۔ سو قومی سوال
 کوں ثقافتی تشدد، ڈرگسافیاتے فرقہ واریت جہیں بے چینی توں الگ کرن دی لوڑ
 ہتھوں و دھ ویندی ہے۔

جتھوں تیں سرائیکی قومی مزاحمت دی یادداشت ہے تاں سقوط ملتان چکھوں کوئی وڈی
 مزاحمت دی شکل اس وسبب وچ ڈیکھن کوں نہیں ملدی۔ جاگیرداری اتے پیر پرستی
 دے اداسے اگوں اے صلاحیت بک طویل مدت توں جدید خانگی دی نعمت توں
 محروم پی آندی ہے۔ سو محکوم مقامی اکثریت راہیں بک زمانے توں اقتدار کنوں لاتعلقی
 اعصر و سبب دا غالب عنصر ہے۔

داہر در و اہر دھاڑ چھاڑ اگوں مسلسل بک خاموشی اتے برداشت وی اس صلاحیت
 کا وڑاتے غصے کوں بکڑاہیں ضروری نہیں سمجھیا۔ ایندا کارن ممکن ہے تصوف دی کشادگی

ہوئے وقت وی نمائے پن دی غلامی اگوں سیاسی عدم دلچسپی دا اے رویہ آہدن پرانی بے وسیء جیکوں ودھاوٹن ءچ حکمران اقلیت دا پہوں وڈا ہتھ آہدن۔ مقامی ثقافتاں راہیں اپنے ماضی وی یادداشت بارے وقت کوں مردہ وقت دی اصطلاح ءچ حکمران اقلیت دا پہوں وڈا ہتھ آہدن۔ تاں جوانی سُجھاٹن اتے مزاحمت دی کہیں تحریک پچھوں اوسبھ ڈڈھپ اتے نا انصافی منظر عام تے نہ آوے جیہڑی حکمران اقلیت محکوم اکثریت نال کئی زمانیاں توں روا رکھی آندی ء۔

سرمایہ داری اتے اوندے نوآبادیاتی نظام دی لٹ کھسٹ دے خلاف سوشلسٹ انقلاب ہک ویلے قومی مزاحمت دیاں تحریکاں دا "گارڈ فادر" ہئی۔ ایندی گوریلا وار ٹیکنیک اتے پروپیگنڈے دا ہتھیار وی ایندے اپنے لفظاں ءچ "انقلابی لفاظی" توں ودھ نہیں تھیا سو قوم پرست تحریکاں راہیں ماوزے تنگ، چچی گویا، ہوچی منھ، سٹاکل دی جدوجہد دی انسان دوسری اتے انقلاب دے ناں تے محض خون خرابے دی حق پرستی ہئی۔ بہر حال سرد سبھگ دے خاتمے تے ایندے اثرات مزاحمت دیاں مقامی شکلاں ءچ ڈٹھے وچ سکین جو ہم مار ڈیوسوں بھاء لا ڈیوسوں وغیرہ ایندی جاہ اچوکا ویلا غربت، جہالت، حق تلفی بے روزگاری دے خلاف احتجاج دے نویں طریقے پیا سکھندے جو محض نیوسوشل کنٹریکٹ دے زبانی جمع خرچ نال او احساس محرومی ختم تھیوں جوگا نہیں جیہڑا صدیاں توں مقامی ثقافتاں دا مقدر بنیا آندی ء۔ جمہوری کلچر وی آہدن کتھائیں مقامی ثقافتاں دے بغیر سُرخسرو نہیں ہوندا۔ لوک، انہاں دا وسیب انہاں

دا معاشی پری دار اتے خاندان وغیرہ چھڑا "انسان دوستی" دی اصطلاح نال نہیں وچ کھڑدے۔ بھلکہ ایکوں قبولن وچ ہک خاص جھجک دا اظہار وی ہوندا ءجے تیں تمام لوکاں راہیں ترقی اتے انصاف دے برابر مواقع نہیں پیدا کیتے ویندے مقامی اکثریت کوں ہنگامی بنیاداں تے Resuscitate نہیں کیتا ویندا اتے تیں Literacy 20% دا جنوبی پنجاب 45% Literacy دے اتلے پنجاب نال مقابلہ کرن جوگا کڈا نہیں ہوندا۔ جے تیں مقامی ثقافتاں راہیں نا انصافی اتے محرومی دا اثر دُور نہیں تھیندا او تیں قوم پرستی دا سوال اتے ایندے اینٹی ہیومن (Anti-human) ہونن دا احساس ودھدا پئے اُونویں اُونویں مقامی ہونون دا احساس وی ودھدا پئے جوانی وستی پہلے اپنی ءچھے اس گلوب دا حصہ ء۔

پاکستانی سیاست ءچ کلچر اتے مقامت دا اے ورتارازو الفقار علی بھٹو دے ویلے توں اُون پاپولر سیاسی دھارے دا حصہ ءجیں مقامی ثقافتاں دی صدیاں دی لاقلمی کوں تروڑ کے انہاں کوں سیاسی کلچر دا حصہ بناون دی کوشش کیتی سو جمہوری عمل دی شراکت وچ لوکاں دا اے والہانہ استقبال دُور دی گالھ نہیں پرپے درپے مارشل لاناواں ہتھوں سیاسی کلچر دی تباہی جیویں پاکستان وچ تھی ء اُوندی کوئی مثال نہیں ملدی اتے ہولیں ہولیں اے ملکہ کوں سیاسی اتے معاشی دیوالیہ پن آلے پاسے گھسی ویندی ء۔

جتھوں تیں سرائیکی قومی مزاحمت دا سوال ءتاں اے سوال وی سوشلسٹ انسان دوستی،

تے اسلامی تصوف دے پچھانویں جوان تھے اتے ایندی نظریاتی اتے تنظیمی صلاحیت پچھوں بائیں بازو دامیلان کہیں ناں کہیں شکل وچ موجود رہ گئے گوریلا وارٹلڈیک، انقلابی رومانس اتے پروپیگنڈے نال لیس سٹائل دے پاپولر سلوگن اپنے پرانے فریم وچ آج ڈیکھو تاں فٹ نہیں آندے کیوں جو ناں تاں سامراج دے خلاف اوکیمونسٹ توازن رہ گئے اتے نہ ہی قومی تحریکاں دا اورنگ جیہڑا انہاں دے نال سُرخ پرچم لہرا کے اڈے اتے لوکاں نال انہاں دے پاپولر سیاسی میلانات دا اہم نواہو وے سو اچوکا دیلا اپنی مقامیت راہیں کہیں نیو ورلڈ آرڈر (New world order) اتے اوندے نیوسوشل کنٹریکٹ یا پوسٹ مارن کشادگی دا حاجت وندے۔ اتے نویں سیاسی صف بندی وچ ایندے مرکز گریز اشارے واضح ہن۔ ایندے وچ کوئی شک نہیں جو عدم تشدد اتے سیکولر تصوف تے مبنی مہاتما گاندھی آلا انڈین نیشنلزم اوں تاریخی کلچرل یادداشت دا حصہ وچیں پوسٹ وارا زادی دی تحریک وچ اہم کردار ادا کیتا اتے ایندی مثال گوتم بدھ کنوں لاکراہیں اسلامی تصوف دی امان تیں کہیں وی نظر دے اوڈھ نہیں جو مقامی ثقافتاں راہیں عدم تشدد دے کیا معنی ہوندن؟ مہاتما گاندھی، ڈاکٹر ایم بیڈا کر غفار خان، جی ایم سید وغیرہ بھلے ایں سیاسی تعظیم دا حصہ وچ پر اچوکا ویلا ایں سبھ آئیڈیل ازم کوں ناکافی سمجھیندے جیہڑا کہیں انقلابی رومانس نال استوار ہووے۔ لوکاں نانویں قومی مزاحمت دے سوال کوں وڈی دلیل ہوندے جیہڑی بناں فنڈز تے بناں سرپرستی دے نہیں اُسردی اتے نہ ہی متوقع نتائج پیدا کرن جوگی ہوندی وچ جیہڑے

نتائج صوفیاں بھگتاں اتے انہاں دی تربیت دے تاریخی پس منظر وچوں ایندی Devotion پیدا کریندی و سقوط ملتان دے بادرائیکی قومی مزاحمت دا سوال دی کہیں وڈے سیاسی گھرانے دے ایں سوال نال جوں وچ ہچکچاہٹ دا شکار وچ۔ چڈیاں دی اے تحریک کجھ وزن پیدا کرن جوگی تھی بلاشبہ ایسے سیاسی مہاندے ایندے اگوان ہون۔ مقامی ثقافتاں راہیں انہاں دی بے وسی اتے لائق آکھوں صدیاں باد وی مزاحمت دیاں تحریکاں نال روایتی معیاریں وچ نہیں پئی جودی جیہڑی آگن جال ڈیوئے ڈیوئے..... پال ڈیوئے یا ایں طراں دا کوئی معجزہ اتے کرشمہ کر ڈکھاوے جیویں ایندی نعرے بازی توں ظاہر تھیندے البتہ پچھلے ویہہ پچویں سال دے عمل وچ جھک عمومی سُجھان ضرور وجود وچ آئی وچ جو اسان سرائیکی ہیں ساڈی کوئی وسوں وچ اتے ایں ملوک دے باقی لوکاں وانگوں ساڈے وی کجھ حق حقوق وچ۔ ایندا موازنہ بھلے کہیں وڈی مزاحمت وچ نہ کھپدا ہووے وچ وی اے بیداری گھٹ وسائل اتے فنڈز دے باوجود حیران کن و۔

ضیاء مارشل لاء دور وچ پاکستان سرائیکی پارٹی، سرائیکی لوک سانجھ علاقائی مجلساں اتے سنگتوں SQMS، SQP دی شکل اگوں عمومی شناخت دا اے مرحلہ طے تھے جو روہی، تھل دمان اپنے بزرگ ملتان دے پچھانویں ہک وڈی جغرافیائی اتے سیاسی قومی وحدت وچ ایں مزاحمت وچ سیاست دانان توں ودھ انہاں ادیبان دا وی حصہ وچ جہاں اپنی زبان وچ لکھن اتے سوچن دا مزاج گھدا۔ استاد فدا حسین گاڈی مرحوم

اتے مظہر عارف (سرائیکی لوک سانجھ) بیر ستر تاج لنگاہ آتے منصور کریم، حمید اصغر شاہین، مجاہد جتوئی، عبدالمجید کاجو آتے انہاں دے رفقاء داجھہ وی قابل ذکر۔ لوک سانجھ دی وفات دے باد پی ایس پی، SQMSI، SQP دی تھوڑی بہوں جدوجہد وی حوصلہ افزا رہی ء جے انہاں دے رابطے دی شکل کھیل تماشے، ڈیمانٹریشن، Walk، لکھت پڑھت ء سچ اگھاں ٹردی رہی تاں قومی مزاحمت دارویہ اپنے مقامی تضادات اتے ابادکاری دے مسئلے کوں ثقافتی پس منظر ء سچ ڈیکھن دی صلاحیت حاصل کرگھنسی جیکوں نظر انداز کرن شاید خطرناک ہووے۔

سیاسی کلچر آتے ایندے تصوف دی بشارتاں اگوں نویں یقین دی گالھ ہتھوں ڈھیر ایں گالھ دی متقاضی ء جو فوری مفاد دے بھوپا کلچر اگوں اپنی تنظیمی صلاحیت کوں ثقافتی سیاسی تربیت راہیں نواں کرن ضروری ء سیاسی کلچر دی بازیافت ء سچ اے کم ممکن ء چھڑا یوٹوپیا گینجے جو کوڑاوی آبدن پہاڑ ڈھوسگدے وت وی استاد فدا حسین دے لفظاں وچ تکھی مٹھی عمل دی صلاحیت بہوں اہم ہتھیار۔ ایندی وضاحت ء سچ چھڑا انقلابی قوم پرست، ترقی پسند جمہوریت پسند اصطلاحواں دا کاغذی استعمال ڈھیر حوصلہ افزا نہ ہوی۔ "ہیروز" دی تلاش آتے چھڑا آئیڈیل ازم داروایتی سیاسی رستہ وی ڈھیر مطمئن کرن آلا نہیں۔ بھگتی اتے لوک تصوف دی روایت ء چوں ایں حساب کتاب راہیں ممکن ء۔ گاندھی پخیری وڈاناں ہووے وت وی جیہڑی سیاسی تعظیم جی ایم سید اتے غفار خان دے بھے وچ آئی ء۔..... استاد فدا حسین مرحوم کڈا ہیں وی اوندا

حاجت وند نہیں رہیا قومی شناخت اتے ایندے دفاع اگوں صحیح جانکاری اوڑک فیصلہ کن ثابت تھیندی ء جو مقامی ثقافتاں راہیں انہاں دی "ارتھ فائل" کیندی پُخت پٹھ ء۔ جاگیر دار آتے صنعت کاری سیاسی آلودگی دے نمبر 2 سیاسی کلچر ء چوں نویں سروں سیاسی تربیت دا عمل کلچرل جانکاری اگوں ءی ممکن ء۔ جیند ادا و اچو کے سیاسی ڈے گھن دے عمل ء سچ گھٹ ء۔ قومی مزاحمت دیاں تحریکاں دا مطالعہ او بھانویں بنگالی ہونون سندھی ہونون جھر کھنڈے یا نانگے ہونون بھلے سرائیکی ----- کتنا اہم ء؟ پر ایں سانگے ضروری ریسرچ ورک اتے سیاسی تربیت دا میلان انتہائی ست روی دا شکار ء۔ ممکن ء نیورلڈ آرڈر "مردہ باد" آکھن نال شاید اے کم بہتر نہ ہووے جیویں ملٹی نیشنل اتے NGOs دے نیٹ ورک نال جو کے کرن ء سچ متوقع ء۔ او شاید جذباتی اشتعال اتے محض نعرہ بازی دے سہارے خالی جیب کوئی پارٹی نہ کر سکیدی ہووے! سو قومی سوال اتے ایندی مزاحمت کوں ولا اچو کے سیاسی پس منظر ء سچ کھولن اتے ایندی ثقافتی تربیت دارستہ بنانوں ڈھیر اہم گالھ ء مقامی ثقافتاں راہیں انہاں دی قوم پرستی کوں بنیاد پرستی توں بچیندیں ہوئیں، ایندی انقلابی اتے جذباتی تربیت دی شکل وئیندیں ہوئیں گو تم بدھ دے لفظاں ء سچ (جیہڑا سندھ وادی دا ثقافتی لاشعور ء)

"Let us start from where, we are"

وکیلاں بارے ترجمہ: مزارخان

(سنجان) عیچ ڈتے اے تر اے مضامین "ڈاکٹریں" وکیلین تے مشینری بارے "مہاتما گاندھی دی کتاب ہندسوراج (India Self-rule) عیچوں کدھے گئیں۔ اس کتاب عیچ موہن داس گاندھی قاری تے ایڈیٹر بن کئیں انہیں تر اے موضوعات بارے اپنے خیالات دا اظہار کیئے۔

تر بیت پاروں گاندھی ہک وکیل ہی۔ او 1888 عیچ Innter Temple (لندن) عیچ داخل تھیا تے 1891 عیچ بارنال رشتہ بنئیس۔ ہندوستان عیچ قانون دے پیشے دی غیر یقینی شروعات پچھوں؛ اوکوں جنوبی افریقہ عیچ ہک ہندوستانی مسلمان تجارتی فرم معاوضے تے 1893 عیچ قانونی مشیر بنایا۔ 1893 توں 1914 تائیں اوں جنوبی افریقہ عیچ قانون دی پریکٹس کیئی تے اوندی سالانہ آمدنی 6 - 5 ہزار پونڈز ہی۔ 1922 عیچ Inner Temple London اوکوں وکلاء برادری چوں خارج کر چھوڑیا۔ پر اوندی موت کن باڈ 1988 عیچ بحال کتوئیں۔

قاری: توں میکوں ڈس جڈاں ڈوبندے آپت عیچ جھگڑن تے عدالت عیچ ناں وئجن۔ حیرانی دی گالھ ہناں۔

ایڈیٹر: بھانویں تساں ایکوں حیرانی آکھیا ناں، اے سچ عیچ تے اے سوال سا کو وکیلاں تے ڈاکٹرز نال ملویندا۔ تکلڑی رائے اے ہ جو وکیلاں ہندوستان گور غلام بنایا، انہاں ہندو مسلم اختلافات گوں ودھائے تے انگریز دی اتھارٹی کوں پڑ کیئے۔

قاری: اے الزامات لائون خاصا سوکھا عیچ پر ایکوں ثابت کرن اوکھا ہوسی۔ وکیلاں سانگے جنہاں ساکوں ازادی داراہ ڈکھلایا عیچ جنہاں غریباں دی حمایت کیئی؟ جنہاں انصاف تے بھروسہ ودھائے؟ مثال طور جیویں مر کھٹڑے من موہن گھوش بہوں سارے غریباں دا بغیر معاوضے دے قانونی دفاع کیئے۔ کانگریس جیندی تساں بہوں تعریف کیئی عیچ اپنے وجود تے سرگرمی ہوٹوں وکیلاں دی مدد تے کم دی محتاج عیچ۔ وکیلاں جنہیں قابل قدر لوکاں دے طبقے گوں ملامت کرن انصاف نال بے انصافی عیچ تے وکیلاں دی عیب جوئی کریندیں توں پر لیس دی آزادی دی بے حرمتی کریندیاں ہیں۔

ایڈیٹر: ہکڑے ویلے میں وی اصولوں جیڈی کار سوچیندا ہم۔ تیکوں قائل کرن دی میڈی کوئی خواہش نہی۔ انہاں کڈاہیں وی کوئی چنگاں کم نی کیئا۔ مسٹر گھوش دا میں احترام کرینداں۔ اے بالکل سچ عیچ اوں غریباں دی مدد کیئی۔ اے منن دی گالھ عیچ جو کانگریس وکیلاں دی احسان وندے وکیل وی انسان بن تے ہر بندے عیچ کجھ چنگائی بوندی عیچ۔ جڈاں کڈائیں وکیلاں دی چنگائی دیاں مثالاں ساہنے آدن تاں لگدا عیچ

فیصلہ کریندن تے او موکل دی اتیلی طرفداری کریندن جو غریب لوک تقریباً اے
کجھیندن جو اے آسمانوں لھسی مخلوق ء تے نال انہاں دی بجن وی۔

انہاں گوں عام مزدوراں دی نسبت ڈھیر فیس کیوں لڑیندی ء؟ انہاں دیاں ضرورتاں
کیوں ڈھیر ء؟ کیں لحاظ نال او ملک کیسے زیادہ سود مند ءن مزدوراں دی نسبت؟
کیا او زیادہ اجرت ہونوں چنگائی کریندن؟ جے انہاں ڈھیر دولت پاروں ملک کیسے
کجھ کیسے تاں اوکوں کیوں چنگائی گتیاں ونجے؟

اؤ لوک کجھیزے ہندو مسلم جھگڑیاں بارے چاندن او اے وی چاندن جو اے اکثر
وکیلاں دی مداخلت پاروں ہوندن۔ کچھ خاندان انہاں ہونوں تباہ تھی گئیں۔ انہاں
بھرانواں گوں دشمن بنا ڈتا ء۔ Princely ریاستاں دے بہوں سارے نوابین
وکلاء دی طاقت پٹھ ءن تے قرض وات تھی چکن۔ بہوں ساریاں داتاں سھ کجھ لیت
گئے۔ ایہو جیہاں مثالیں تاں ودھ وی سبکدن۔

لیکن سھ توں وڈا نقصان جیہڑا انہاں ملک گوں ڈتا ء او اے ہ جو انہاں انگریز سرکار
دی گرفت گوں مضبوط کیتا ء۔ کیا تاں کجھیندن او جو عدالتاں مٹوں انگریزاں کیسے
سرکار چلانوں ممکن ہا؟ اے سھٹاں گونڈ ء، جو عدالتاں لوکاں دے مفاد سانگے
جوڑیاں گین او جیہڑے اپنے اقتدار کوں قائم رکھنا چاہندن او عدالتاں دے ذریعے
رکھدن۔ جے لوک اپنے جھگڑے آپ طے کر گھنڈے تاں ترسجھا فریق کیوں انہاں
تے آپنی اتھارٹی بجاوے ہا۔ سچی گالھ ء لوک گھٹ بہادری نال اپنے تنازعے طے
کریندن جڈاں او بھانویں لڑ کے کرن تے بھانویں انہاں دے رشتہ دار انہاں دے
فیصلے کرن۔ اووت مزید گھٹ بہادرتے بزدل تھی ویندن جڈاں جو عدالت دور جو ء

برخلاف بحیثیت وکیل اے انسان ہونوں سانگے انہاں دے شایان ءن تہوں میں فکر
مند آں جو اے پیشہ گوڑ بتوڑ سکھیندا ء تے بڑی ترغیب دامو جب ء جیں کن بہوں
تھولے جہیں وکیل محفوظ ءن۔

ہندو تے مسلم آپت ء ج جھگڑدے آئین۔ عام بندہ بھل و بجن چاہسی۔ او انہاں کوں
ڈسیسی جو او ڈوہائیں (ہندو مسلم) تھولے بہوں قصور وار ءن تے نال اے نصیحت
دی کرسی جو او اگوں تے نہ جھگڑن۔ او وکیلاں دو ویندن۔ وکیلاں دافرض ء جو اپنے
موکل دی وکھر کرن تے نال اپنے موکلاں کیسے جیہڑے اجنبی ہوندن انہاں دی حمایت
ء ج تدبیر تے استدلال وی گولن۔ جے او ایویں نہیں کریندے تاں سمجھا ویندا ء جو او
آپنے پیشہ دار تہہ گھنیدن۔ ایں کیسے اصولی طور تے وکیل جھیرا ودھیندن بجائے
ایکوں مکاون۔ اے پیشہ بندے ایں کیسے اختیار نہیں کریندے جو لوکاں کوں انہاں
دی مصیبت ء ج مدد کیتی ونجے بلکہ آپ گوں مالا مال کرن کیسے دولت مند بنن کیتے اے
بہوں سارے رستیاں ء چوں اے ہک راہ ء تے جھگڑیاں جھیریاں گوں ودھانوں
ء ج انہاں دامفاد ء۔ اے میڈے علم ء ج ء جو اے خوش ہوندن جڈاں لوکاں ء ج
تنازعے ہونوں۔ معمولی وکیل تاں فی الواقع تنازعیوں کوں گھڑیندن
(manufacture)۔ علم دی کار انہاں دے دلال تاں سچی مچی غریب لوکاں دی
رت پیندن۔ وکیل تاں صرف او بندے ءن جیہڑے بہوں تھولا کم کریندن عیش عشرت
کیتے۔ کابل لوک اے جہیں پیشہ اختیار کریندن۔ اے سچی گالھ ء ہی کوئی دلیل محض
بہانہ ہ۔ اے صرف وکیل ء ی صن جہاں دریافت کیتے جو اے پیشہ باوقار ء۔ اے
جیویں قانون وضع کریندن اونویں ء ی آپنی ستاکش وی۔ کیتلی فیس گھنٹی ء اے آپ

کریندن۔ یقیناً اے بربریت دی علامت ء جڈاں او آپنے تازے لڑائی نال طے
 کریندن۔ کتنی نکوہی ڳالھ هونی جڈاں جو میں تر تیکھے فریق کون میڈے تے آپنے
 درمیان فیصلہ کرن کیتے آکھاں؟ پکی ڳالھ ء جو تر تیکھے فریق دافصلہ کڈاں وی ٹھیک
 نہیں ہونہیں۔ افریقین آپ ء ی چاندن جو کون سچا ء؟ اسان آپنی سادگی تے نا سچھی نال
 تصور کریندے ہائیں چا جو ساڈی ڈیٹی رقم نال ساکون انصاف ملدا ء۔

وت وی یاد رکھن کیتے اصلی شے اے ہڈ کلاں سٹوں عدالتاں نال بن سکدیاں سٹن
 تے نہ چل سکدیاں سٹن ڈوجھا انہاں بغیر انگریز وی حکومت نا ہی کر سکدا۔ اے فرض
 کریندیں ہونیں جو انگریز انگریز وکیل تے انگریز پولیس ہووے ہاتاں وت انگریز
 صرف انگریز تے ہی حکومت کر سکدا ہا۔ انگریز ہندوستانی ججاں تے وکیلاں سٹوں
 ہندوستان تے حکومت نا ہی کر سکدا۔ سٹاں ایکوں سمجھ سکد وکیوں پہلی نظیر ساگے
 وکیل بنائے گئے تے انہاں کیتے سہولت پیدا کیتی گئی وت تہا کون وی ایس پیشے کن
 اونویں حقارت تھیسے جیوں میکوں ء۔ جے وکلا آپنے پیشے کن دست بردار تھی وچن تے
 غور کرن تاں بدکاری وانگ ذلیل کریندے ہونیں انگریز دی حکومت ہلکی ڈیہنہ بھینج
 ویسی۔ ساڈے خلاف الزامات دے اے موجب سٹن۔ ہتھوں ساکون آہدن جو اسان
 جگڈیاں تے عدالتاں گوں پسند کریندے ہائیں جیوں جو چھی پانی گوں۔ جیہڑا کجھ
 میں وکلا بارے آکھیا ء اولازمی طور تے ججاں تے وی لاگو تھیندا ء اے ڈاڈے
 پوترے سوترے ن تے ہک پے گوں قوت ڈیندن۔

ڈاکٹریں بارے

قاری: سٹن میں وکلا کون سمجھ گیاں انہاں جیہڑی چنگائی کیتی ء او اتفاقی ء۔ میں
 محسوس کرینداں اے پیشہ یقیناً قابل نفرت ء۔ سٹاں ڈاکٹراں کوئی وی انہیں نال
 رلیندے ہوے! او کیوں؟

ایڈیٹر: جیہڑے خیالات میں تہا کون پیش کیتے تم او میڈے آپنے نہیں۔ مغربی لکھاریاں
 تاں ڈاکٹراں تے، وکیلاں ڈونہاں بارے ڈھیر سخت اصطلاحاں استعمال کیتن۔ ہک
 لکھاری تاں ایس پورے مغربی نظام گوں ہک زہریلے درخت آپس (Upas) نال
 ونج رلائے۔ قانون تے طب سمیت ایس نظام دیاں شاخاں مفت خور پیشیاں دی
 نمائندگی کریندن تے ایندے منڈھ اے سچے مذہب دی کہاڑی بلند کر کھڑائی ہنیں۔
 بدکرداری ایس درخت دی جڑ ء تہوں سٹاں ڈیدھو جو اے خیالات سدھے میڈے آپنے
 نہیں اے بہوں ساریاں دے طے جملے تجربات دی نمائندگی کریندن۔ ہک زمانے
 میں ڈاکٹری پیشے دا بہوں وڈا مداح ہم۔ ٹنک کیتے ڈاکٹر بنن میڈا ارادہ ہا۔ اے رائے
 میں زیادہ دیر قائم نہ رکھی۔ سٹن میکوں سمجھ آئے ڈاکٹر زلوکیں (وید) اسان لوکاں ء چ
 زیادہ قابل احترام حیثیت کیوں نہیں بنائی۔

انگریزاں اسان ڈے کول ڈاکٹری پیشے کون یقیناً موثر انداز ء چ استعمال کیتا ء۔ سیاسی
 مفادات کیتے انگریز فزیشن کئی ایشیائی شہزاداں نال ایس پیشے گوں استعمال کریندے
 رہن۔

ڈاکٹراں تقریباً "ساکوں ہلا چھوڑا"۔ کبڑا ہیں میں سوچیںداں عطائی وڈے کو الفائیڈ ڈاکٹراں کن بہتر ۷۔ آؤ ذرا سوچوں! ڈاکٹراں داکم جسم دی تیمارداری کرن ۷ یا ڈھیر معقولیت دی گالھ اے وی نہیں۔ جیہڑیاں بیماریاں جسم کوں چھوڑویندن انہاں کن جسم کوں چھوڑوانون انہاں دا اصل کم ۷۔ او بیماریاں کیوں پیدا تھیندن۔ سچی گالھ ۷ جو ساڈی کوتاہی تے مروت پاروں تھیندیاں ۷۔ میں ڈھیر کھانداں میکوں بدبھمی تھیندی ۷ ڈاکٹر دو وینداں او میکوں دو اڈینڈا ۷ میں ٹھیک تھی وینداں۔ میں وِت بسیار خوری کرینداں تے وت اوندیاں گولیاں / کھانداں۔ جے میں پہلی واری اے گولیاں ناں کھادیاں ہوندیاں تے میں آپنے کیتے دی سزا بھگتینداں تاں وت میں دوبار بسیار خوری نہ کراں ہا۔ اتھ ڈاکٹر آڑے آویندا ۷ میڈی عادت پکانوں ۷ جے میڈی مدد کریندا ۷۔ میڈی جسم یقیناً ڈھیر آرام محسوس کریندا ۷ پر میڈی اذہن کمزور تھیندا ۷۔ دو این دے مسلسل کورس دے نتیجے ۷ جے ساڈی قوت ارادی کمزور تھی ویندی ۷۔ اے اصل زیان ۷۔

میں ہک بُری عادت داشکار تھینداں بیماری نال محدود تھینداں ڈاکٹر میڈی علاج کریندا ۷ مشکلات اے جن جو میں بُری عادت کوں ڈھیریندا (Repeat) راہساں۔ جے ڈاکٹر آڑے ناں آوے ہا تاں فطرت آپنا کم کر ڈکھاوے ہاتے میں آپنے اُتے کنٹرول حاصل گرگھناں ہا بُری عادت کن ازاد تھی ونچاں ہاتے خوش تھی ونچاں ہا۔ ہسپتال او ادارے ۷ جن جیہڑے گناہ و دھیندن۔ لوک اپنے جسمان دی گھٹ احتیاط کریندن تے بدکرداری و دھیندن۔ یورپی ڈاکٹر تاں سبھ کن بھیڑے ۷۔ انسانی جسم دی سہولت کیتے اوسالانہ ہزاراں جانوراں کوں مار ڈیندن۔ زندہ جانوراں کوں

چیرن پاڑن انہاں دا معمول ۷۔ کوئی مذہب ایندی اجازت نہیں ڈیندا۔ دُنیاں دے سبھ انسان آدھن جو انسانی جسم کوں بچاؤن کیتے اتنے ڈھیر ساریاں جاناں قربان کرن ضروری نہیں۔

اے ڈاکٹر ساڈی مذہبی جبلت دی بے حرمتی کریندن۔ انہاں دیاں ڈھیر ساریاں دوائیں ۷ جے یا جانوراں دی چربی ہوندی ۷ یا شراب۔ اے ڈوہا نہیں مسلمان تے ہندو کیتے حرام ۷۔ اپنے آپ کوں مہذب ڈکھانوں کیتے اساں مذہبی ممنوعات کوں ضعیف الاعتقادی آدھے ہائیں تے آزادی نال بُری عادت آپنے گائے ۷ جے پاگھن ۱۰، جیکو ۱، اسان ۱، ایند کریند ۱۰۔ حقیقت اے ھ جو ڈاکٹر ساکوں ترغیب / ڈے کے نہیں عادت ۷ جے پھسا ڈیندن جیندے نتیجے ۷ جے آپنے اُتے ضبط کن اساں محروم تھی ویندے ہائیں تے کمزور اُتے بزدل تھی ویندے ہائیں۔ ایہو جین حالات ۷ جے اسان ملک دی خدمت کرن جو گے ناہیں رہ ویندے۔

اسان کیوں ڈاکٹری دا پیشہ اختیار کریندے ہائیں اے غور کرن دی گالھ ۷ انسانیت دی خدمت کرن دی غرض پچھوں اے پیشہ یقیناً نہیں اپنایا ویندا۔ اسان ڈاکٹر بندے ہائیں تاں جو ساکوں احترام ملے تو امیر تھیووں۔ میں اے واضح کرن دی کوشش کیتی ۷ جو ایں پیشے ۷ جے انسانیت دی سچی خدمت نہیں تھیندی تے اے نبی نوع انسان کیتے نقصان دہ ھ۔ ڈاکٹر آپنا وادھو علم ڈکھیندن تے بے اندازہ فیساں پھیندن۔ انہاں دیاں دوائیں جیہڑیاں معمولی خرچ نال تیار تھیندن بہوں ڈھیر قیمت نال وکدن بیماریاں کن چند چھٹن دی امید ۷ جے خوش اعتقاد عوام الناس آپنے نال دھوکے دی آپ اجازت ڈیندی ۷۔ تہا کوں پتہ ہووے او عطائی نہیں جنہاں کوں اسان چاٹدے

مشینری

قاری: جڈاں تہاں مغربی تہذیب گوں ڈلیں نکالا ڈیون دا آدھے او میں فرض کر گھنداں جو تہاں آکھو اسان مشینری نیسے چاہندے؟

ایڈیٹر: اے سوال کرن نال تہاں میڈازم گھن چھوڑا۔ جیہڑا میکوں لگاھا۔ میں مسٹر دت دی کتاب Economics History of India پڑھاں میں روناں تے ایں بارے ولا سوچینداں تاں میڈا دل ڈکھدا۔ ایہو مشینری ہ جیہں انڈیا گوں کنگال کر چھوڑا۔ ایندا انداز الانون اوکھا جو مانچسٹر ساڈا کیتلا زیان کیتا۔ ہندوستانی دست کاری مانچسٹر ہوٹوں ہنگ سٹی۔

پر میں غلطی پیا کرینداں۔ مانچسٹر گوں کیوں الزام ڈتا وچ سبکدا۔ اسان مانچسٹر دا کپڑا پیندے جو ہائیں ایں کیتے مانچسٹر کپڑا ڈنڈا۔ بنگال دی بہادری بارے پڑھ کے میں نہال تھیم۔ اوں صوبے وچ کوئی کپڑے دی مل نہیں لگ سگی لہذا او آ پنا دتی کھڈی آلا پیشہ بحال کرن جو گے تھی گئے۔ اے وی وچ جو بہی دی مل انڈسٹری گوں بنگال تھولا حوصلہ ڈتا۔ جے بنگال مشین نال تیار شدہ تمام شےیں (goods) دے بائیکاٹ دا اعلان کیتا ہوندا تاں اے بہوں چنگاں ہوندا تے اہی صورت حال ہی ہوندی۔

مشینری یورپ گوں برباد کرن شروع کر ڈتا۔ اے تباہی تھن برطانیہ دے درکھڑی کھڑ کیندی کھڑی۔ مشینری جدید تہذیب دی وڈی علامت ہے تے وڈے گناہ دی

ہائیں بلکہ او ڈاکٹر ان جیہڑے سمجھینداں اسان انسانیت دی خدمت کریندے
ہائیں۔ ہناں مذاق دی گالھ!

بیبی وی ملاں دے مزدور غلام بن چکن۔ مل مزدور تریمتیں دی حالت تاں بندے
گوں رُو اڈینڈی ء۔ جڈاں اے ملاں ناں ہن اے تریمتیں اُصلوں فاقہ کش ناں
ہن۔ جڈاں ساڈے ملک ء چ مشین کیتے دیوانگی (crase) ودھسی اے ہک
بد نصیب سر زمین ہوسی۔ اے بدعت ہوسی پر میکوں اے آکھنا پونداء۔ ماچسٹر پیسہ پٹھن
تے ناقص کپڑا استعمال کرن ساڈے کیتے بہتر ہا اوندی نسبت جو ساڈے ملک ء چ
ملاں ودھن۔ ماچسٹر دا کپڑا پا کے اساں صرف پیسے دا نقصان کروں ہا۔ بھل
ہندوستان ء چ ماچسٹر پیدا کرتے اساں اپنے خون دی قیمت تے پیسہ بنڑیوں۔ ایں
طراں ساڈے مہذب وجود دا ست چُرتج ویسی۔ تے جہاں مالکان فیکٹریاں کن
دولت کٹھی کیتی ء اوہناں امیر لوکاں کن کہیں وی لحاظ نال بہتر کوئی نہیں۔ اے مفروضہ
قائم کرن حماقت ہوسی جو انڈین راک فیلر امریکی راک فیلر کن چنگاں ہوسی۔ مفلس انڈیا
آزاد بن سگدا ء پر بد کرداری نال امیر تھیا انڈیا اپنی آزادی گوں مشکل نال قائم رکھ
سگسی۔ ساکوں منٹا پوسی، میکوں ڈر ء جو امیر لوک (پیسے آلے) انگریز حکمرانی دی حمایت
کریندن تے انہاں دامفادتاں انگریز دے استحکام نال بدھل ء۔ پیسہ بندے گوں
بے وس (Helpless) بنا ڈیند ء۔ ہی نقصان دہ شے جنسی عیب ء۔ ڈوہا نہیں زہر
ن۔ ناگ دی زہر انہاں ڈوہا نہیں کن گھٹ ء کیوں جو اے صرف جسم گوں
نقص ڈیندی ء تے پہلیاں ڈو ذہن تے رُو گوں تباہ کریندیاں ء۔ لہذا

ساکوں مل انڈسٹری دی ترقی دے۔ اکان کن ڈھیر خوش تھیون دی لوڑ کوئی نہیں۔

قاری: وت تاں ملاں بند کر ڈتیاں وچن؟

ایڈیٹر: اے مشکل ء کہیں وی اُسری اُساری شے کوں ختم کر ڈیوں سوکھا کم نہیں۔ لہذا
اساں آدھے ہائیں ایہو جیہاں کم شروع نہ کرن ءی دانائی ہ۔ اساں مل مالکان دی
مذمت ناہیں کریندے لیکن اساں انہاں تے ترس کر سگدے ہائیں۔ انہاں کن اے
توقع رکھن درست کوئی نہیں جو ملاں ویندیاں کرن بھل اساں انہاں کوں منت
کریوں جو انہاں گوں ودھانوں ناں، بے او چنگے ہون تاں او آہستہ آہستہ اپنے
کاروبار گوں گھٹ کرین چا۔ اوہراں گھراں ء چ پڑائیاں تے بختاوردتی کھڈیاں
قائم کر سگدن تے ایں طریقے نال وٹیا ہویا کپڑاوی اد خرید کر سگدن۔ بھانویں مل
مالکان اے کرن یا ناں، لوک مشینی شیاں (goods) داورت ورتا بند کر سگدن۔

قاری: اساں ہن تاں مشینی کپڑے تے گالھ مہاڑ کیتی ہسے پر مشیناں نال بنزیاں
بے شمار شیں ہن جیرھیاں ساکوں درآمد کرنیاں پوسن، یا وت اپنے ملک ء چ مشینری
آنتی پوسی۔

ایڈیٹر: بے شک! ساڈے کول تاں شیں جرمنی دیاں بنیاں ہویاں وی آندن تاں
وت کیا ضرورت ء ماچس، پن تے شمشے دیاں شیں تے آلاؤں۔ میڈا جواب بو تھی
سگدا ء۔ میں چکھداں جو انہاں شیں دے آنون کن پہلوں انڈیا کیوں جیندا ہا۔
مختصر "آنون وی تھیونٹا چاہیدا ء۔ بے تاں اساں مشین مھوں پنناں (Pins)

ناہیں بنا سبکدے اوہ تائیں انہاں بغیر گزارا کروں۔ مصنوعی چمک دمک آلے شیشے دے سامان ورتن نال آساں وڈے ناہیں بن ویندے اسان کیوں ناں دیسی کپاہ نال پہلے وانگوں وٹیں (wicks) بٹنا کے مٹی آلے ڈیوے استعمال کروں۔ اس کرن نال اسان ناں صرف آچھے اکھیں تے پیسہ بچا سبکدے ہائیں بلکہ آزادی Swadeshi دی مدد وی کروں تے اسن طراں آساں ہوم رول (Home rule) حاصل کر گھنوں۔

ایویں قیاس نہیں کرنا چاہدا جو سبھ لوک ہکی وقت ءچ اسے سبھ کم کریں چا یا کجھ لوک مشینی شہیں دا استعمال ہکی لنگی چھوڑ ڈین۔ جے ادراک ڈونگھاء تاں آساں ہمیشہ اے معلوم کر گھنوں جو کس شے گوں ترک کر سبکدے ہائیں تے ہولے ہولے اوندنا استعمال ختم کر گھنوں۔ جیہڑے تھولے پہوں لوک اے کر گھنن بے انہاں دی نقل کریں تے تحریک و دھ مجلسی۔ جو لیڈرز کریں عوام الناس خوشی نال اوندی پیروی کریںدی ء۔ اے امر ناں پیچیدہ ء تے ناں مشکل۔ اسان اوں ویلے تائیں انتظار ناہیں کر سبکدے جڈاں تائیں ڈونگھیاں گوں نال رلا سگوں۔ جیہڑے اکیوں ناں کریں او گھاٹے آلے پاسوں ہوسن بھانویں جو جیہڑے سچ دے قدر دان ءن۔ جیہڑے کم ناں کریں او بزدل سڈوانون دے حق دار ہوسن۔

قاری: تاں وٹ ٹرام کارز تے بجلی دا کیا تھیںسی؟

ایڈیٹر: اے سوال ہن بہوں بعد از وقت ء تے بے معنی وی۔ جے ساکوں ریلوے

مہوں گزارا کرنا ء تاں اسان ٹرام کارز بناویں تھیںوں۔ مشینری (Machinery) ناگ دی گوردی کار ء حیددے وچ سیکڑے ناگ تھی سبکدن۔ جتھاں مشینری ء اتھ وڈے شہر ءن جتھ وڈے شہر ءن اتھ ٹرام کار تے ریلوے ہ تے اتھاں صرف بجلی دی روشنی نظری۔ انگریزی دیہا تاں ءچ اے جہیں کوئی شے وی کوئی نہیں۔ صرف دیانندار ڈاکٹر تھا کوں ڈیسی جو جتھ جتھ مصنوعی انجن آلا وسیلہ ودھاء اتھائیں لوکاں دی صحت خراب تھی ء۔ میکوں یاد ء یورپی شہراں ءچ جڈاں پیسے دی کمی ہائی ٹرام کپنیاں دی آمدن ڈاکٹرز تے وکیلاں دی گھٹی گھٹ گئی تاں لوکاں دی صحت تقریباً" بہوں ٹھیک ہائی۔ میں ہک وی چنگاں نکتہ مشینری بارے یاد نہاں کر سبکدے البتہ ایندیاں برائیاں تے نقصان ظاہر کرن کیتے کتاباں لکھ سبکدے۔

قاری: کیا اے ہک چنگاں نکتہ (point) ء یا برا، جو اسے سبھ کجھ جیہڑا اتھاں آدھے پئے او اے مشینری راہیں چھپسی؟

ایڈیٹر: اے انہاں موقعیاں ء چوں ہک موقع ء جیہڑے اے مثال ڈتی ویندی ء جو کڈاں زہری زہری زہریوں مریندی ء۔ مطلب اے جے مشینری بارے اے کوئی چنگی گالھ نہیں۔ ہک مشین دی عمر جیہڑے پوری تھیندی ء اوں ویلے ایویں لگدا ء او آدھی ہووے "دھیان کراہے میں توں پرے رواہے" میں کن تھا کوں کوئی فائدہ نہ تھیںسی" تے چھین دا فائدہ وی صرف انہاں گوں تھیندا ء جہاں دے چیتے مشین دا بھوم سوار ء۔ وڈی گالھ اس حقیقت دا ادراک کرن ء جو "مشینری گندی شے ء" اتے جیکر اس

و بڑی گالھوں کوں آساں نہیں و سردے تاں ہولے ہولے آساں ایں (مشینری) کنوں
جان چھرو واسکدے ہائیں قدرت ساکوں کوئی وی اتجھاں لبہہ لانگھائیں ڈسیندی
چیندے تے ٹرن نال آساں آپنی منزل تے تھج و بچوں۔ مشینری کوں چنگاں سمجھن ڈی
بجائے جیکر آساں ایکوں ہک برائی سمجھوں تاں ہک ڈینہ آپے ایں تک سمجھناں۔

کہل تے پکھی واس

زرعی ترقی (نہراں اڈیم) دامقامی قوماں تے اثر

تحریر: وسیم واگھا

ترقی کائی نوپس گالھ نہیں تے ناں کائی اتجھیں ہمت اے جیرھی کجھ خاص قومیں تے
خاص لوکیں دے جسے پوندی اے تے پیاں قوماں تے لوک ایں ہمت کن محروم رہ
ویندن، بکھ مردن تے ترقی یافتہ قوماں دے مستحاج ہوندن - اینوں نہیں (بلکہ) ہر
علاقے دے لوک اپنے وسائل کوں آپٹیں ضرورتیں تے اللہ سائیں دی ہی جیا جون
دے ضرورتیں جوگا ورتیندے آئیں، تے آپنی سمجھ پوجھ تے ضرورت جوگا اپنے
پیداواری ڈھنگ ڈھو (science) تے سندرسلو (technology)
گھڑیندے تے (بہتر) کریندے آئیں۔ ترقی یافتہ (developed) غیر ترقی
یافتہ (under developed) تے ترقی پذیر (developing) جھمیں
رو لے انگریزیں ان پاتن۔

(چونکہ) انگریزیں ہندوستان تے قبضہ کرٹاھا تے اتھو دے وسائل لٹنے ہن تہوں
انہیں آپ کوں ترقی یافتہ تے ساکوں ہندوستانیں کوں غیر ترقی یافتہ مقرر کیا۔ (چونکہ)
انگریزیں دا ڈاتا ترقی دا ماڈل (western development model)
مقامی لوکیں ا قومیں کیے اوپرا اے تے ایندے اچ مقامی لوکیں دی سمجھ پوجھ،
ضرورت تے مرضی آلی کائی گالھ کائے نہیں، تہوں اتجھی ترقی دا فیہہ باہر دے لوکیں

کوں تھیندے، مقامی لوگ ایندے نتیجے اچ ہتھو آٹے وسائل تے روزگار کنوں محروم تھیندن۔ قدرتی وسائل بکھائی نال خرچیندن۔ انہیں وسائل اُتے مقامی لوکس دا حق تے کنٹرول ختم تھی چل دے۔ تھل اچ 1956 آلی TDA Canal ایندا ہک ثبوت اے۔ اس نہر دے نتیجے اچ مقامی لوک آٹھی 75% زمین کھسوا بیٹھن۔ ابادکار اُن ورادھے۔ ڈکھنیں تے پکھی واس جھیں تل دتی قوماں۔ محلے ٹکر پائی دے وسیلے سنگودے گئے، تے انت انہیں کوں تھل چھوڑنا پیا۔

پاکستان اچ زراعت اتلی ترقی کیتی اے جو دریا مکٹن لگ گئیں، بھل کھلیں کوں تاں اچ خیرات وی اوکھی ملدی اے۔ فیدہ کیوں تھیا؟ اچ جتھاں ملک اچ مختلف علاقیں دے لوک ا قوماں ڈھیر کن ڈھیر زرعی پیداوار چاؤں کیتے دریانویں دے پائیاں دی ونڈ ویر کوں مسئلہ بٹائی کھڑن، اُتھاں کجھ قوماں / کمیونٹیز (communities) اُتھیاں وی ہن جیرھیاں اس زرعی ترقی (نہراں ڈیم) پاروں مستقل گھائے اچ ہن۔ پائیاں دی اس ونڈ ویر تے جمع خرچ دے کھاتے اچ انہیں دا ذکر وی کائے نیں۔ دریانویں تے راہون آ لے کھیل تے صحرا اچ رہون آ لے کٹانے ایہو جھیاں ڈو قوماں ہن۔

کھیل اولوگ ہن جیرھے دریانویں تے بیٹریاں ٹھلیندن، اتے پٹن تے تھکیاں / گلکیاں بٹنا کیس راہنندن۔ انہیں دے ٹکر پائی دا گل وسیلہ سرف دریا ہے۔ خلکت کوں پائی پار کرویندن، دریانویں اچو جھیں تے مرغائیں دا شکار کریندن، پیٹ اچو کاناں کپیندن، انہیں دے ٹوکرے ڈنڈن تے نال لگدی آبادی اچ وچیندن۔ کچے

تے پکے آ لے پاسے ٹیر تھے لو (کٹائی) وی ونج کریندن۔

جتلیاں نہراں نکلدیاں آندن تے ڈیم ایراج بندے آندن، دریا اُتھلا سنگودا آندے۔ زمیناں جھویندا / کڈھیندا آندے۔ آبادیاں تھیندیاں ویندن۔ بھل کھلاں کیتے چاٹو! دنیا تنگ تھیدی آندی اے۔ لئی دے جنگل گھنڈے ویندن۔ ٹوکرے ڈنڈن کیتے کاناں نئیں لبھدیاں۔ کجھ جھیں تاں شہریں دی گندگی نال ملدی ویندی اے، بچدی کچھدی تے ٹھیکے ہل گئیں۔ جیرھے کھیل کڈھائیں نال دیں آبادیاں کوں جھیاں ورتیندن ہوندے ہن، اچ انہیں کوں سرف آٹے جوگی جھی دا حکم ہے۔ چاچا محمد حسین دیرہ اسماعیل خان دے نال دریا دے پچا دھی پتن (بالورام آ لے تھلے) تے باہندے۔ اوں ڈسایا جو "چشمہ بیراج بٹن کنوں پہلو دریا پوادھو دریا خان تئیں واہندا ہوندا ہا۔ ہن اوند ا دھ بچا پئے۔ ہک پاسو دریا زمیناں جھویندا آندے تے ڈو جھی پاسو شہر چڑھدے آندن۔"

جتھاں کھیل دریانویں اچ پائی گھٹن پاروں اوکھے ہن۔ اُتھاں گھٹانے نہراں آونڈ تے زمیناں آباد تھیون نال بے تڑ (displace) تے بے وسیلے تھیندے پئین۔ اے لوک ریتلے علاقے اچ راہندے ہن۔ کڈاھیں کہیں پٹے تے کڈاھیں کہیں پٹے۔ کانیں تے سریں دے چھج، کھڈوٹے وغیرہ بڈیدے ہن تے خیرات دی منگدے ہن۔

تھل اباد تھینن تاں انہیں شہریں دو گوج کیتا۔ جیرھے ستھری ریت اچ راہندے ہن،

انہیں کوں شہریں اچ سرٹکیں نال، گنیز دے ارونڈیں نال تے کٹریں نال گچیش لھئی،
 او جاہیں جیرھیان شہر آہیں مجبوری تھیا چھوڑ دین جو کٹریں نال بوکھاندی نہیں۔
 جے کوئی زمیندار مہر چا کرے تاں کہیں چنڈا اچ ہر کا پانہن۔ بھل کے تائیں
 مالک دی مرضی جیرھلے اٹھا چھوڑے۔

تھلاں وچ کانے تے سر ڈھگ ہوندے ہن۔ لوک تھی

ہن، اٹے دانے دی، بھاجی سبزی دی خیرات کڈھیندے ہن۔ بھل شہریں اچ سبھو
 کجھ مل گھنٹا پوندے۔ مسووا قبیلہ این ویلھے سٹانویں دے نال ہلے سرک دے

کنارے بیٹھے۔ سوڈ سایا "اگین تھل اچ راہنڈے ہاے، جتھاں دل آکھے

ھا گلکیاں لاپا ہنڈے ہاے، کائی ہٹک ہوڑ بھی ہونڈی۔ کانیں تے سر بے انت

ہوندے ہن۔ بھل جڈاں دے راوی آئے تے نیلی (بار) آئے ان ورا دھن تھل اچ

ابادیاں تھی گئیں۔ پیا تاں پیا ہن لوک خیرات وی نہیں ڈیندے۔"

رب سوٹھے آہی مخلوک دادا نانا پانی برابر واکھ چھوڑیے۔ کہیں واپہاڑیں لکھیے سی، تاں

کہیں دامیرواناں اچ۔ بیٹویں کہیلیں تے اگائیں دار و رورگار اون دریا نوں اچ

تے ریت دے ٹھن تے لکھ چھوڑیے۔

اچ اسے سوال پہوں اہم تھی گئے جو اللہ نوں زمین آتے پہاڑیں تے دریا نوں آتے

کیندا کتلا ہک اے؟ ایں گالھ دانتارا کرن سوکھا اے۔ جوں جتھو دا جتلا قدیم مکھی

اے، اوندا اتلا حق اے۔ تہوں کہیلیں تے کٹائیں دا دریا نوں تے تھلیں تے حق سبھ

کن ڈھیراے۔

تخصیص تونسہ / علاقہ دمان و اروایتی آبپاشی و انظام

تحریر: نعیم بلوچ

علاقہ دمان دی جغرافیائی ساخت (Landscape) یہوں افسانوی اے۔ پچا دھو
 (مغرب) کوہ سلیمان دا سلسلہ اے۔ پٹھ آو پوادھ (مشرق) دو ٹوتاں زمینی پٹی
 دمان تے اچاں پوادھ دو چلو تاں دریائے سندھ داپیٹ (Delta) آندے۔ ایں
 قسمو قسم (verstile) دی زمین کوں قسموں قسم دے آبپاشی دے وسائل میسر ہن۔

رود کوہی

اُجھو (شمال) ریک ضلع ڈیرہ اسماعیل خان کنوں گھن کیں لمبو (جنوب) تخصیص ڈیرہ

غازی خان دے قصبے شادان لند تئیں دمانی پٹی تقریباً "200 کلومیٹر لمبی اے، اتیں

کالے پہاڑیں (کوہ سلیمان) کنوں دریا تئیں تقریباً "25-15 کلومیٹر چوڑی اے۔

ایں علاقے اچ پہاڑی نالیں دا ہک چال وچھیا ہوئے جیرھے کالے پہاڑیں کنوں

نکلدن وچالے دمان ویاں زمیناں پلینڈن تے پوادھو دریا اچ وچ ڈھاندن۔ انھیں

نالیں گوں مقامی زبان اچ رود کوہی (Hill torrents) آہن۔ انھیں اچو رود کوڑا

رود وھو، رود گوانہہ رود باٹھی، رود سنگھو، رود سوری تے رود نو تک مشور ہن۔

زمانہ قدیم کنوں کاشتکار تے زمیندار انہیں رود کوہی تے بند پدھیندن، انہیں کوں

چھوٹے نالیں تے کھالیں اچ سٹیندن تے آہنیاں زمیناں پلینڈن آندن۔

کڈا ہیں اس علاقے اچ اتلی نشتالی ہائی جو ڈیرہ غازی خان، مظفر گڑھ تے لیہ اچولوک آپے پالیں پچیں، مال مویشی سودھے لو (کٹائی) کرن آندے ہن۔ فصلیں اچو جواز باجھری چنے کنک اسوں، سَرمی (تارا میرا) اتے سبزیں اچو نیشک، توری میہل تے، ساگ در بہہ تھیندیاں ہن۔ اینویں پیریں پنڈ (گھجور) کچری (مثلا) کلاچی دی کچری، ہنداوانہ، پیلھوں مشہور مہل ہن۔ دامان اچ جوہ (چراگا ہیں) وی در بہہ ہن تے مال منی وی در بہہ مثلاً "گاں، بکری دُنبے، اٹھ ڈاچیاں، گھوڑے ڈاندو وغیرہ۔ دامان دی بکری غلامانی گڈھاں، کیٹی گاں تے مُشکی اٹھ داتاں جوڑای کوئے نیں۔ تونسہ شریف دے نال منگروٹھ اچ ہر سال اکتوبر دے ادھ اچ مال منی دامیلہ لگدے، جیکوں دسہرہ آہن، مال منی دی نمشیں تھیندی اے، انعام وی ملدن۔ اے میلہ انگریزیں دے دور کنوں وی پہلے دا اے۔

اس علاقے اچ اتلی پیداوار تھیندی ہائی جو تحصیل تونسہ دے سردار اسلم خان ملغانی ہک بینک قائم کیتا جیندے اچ اناج بھوں (بھوسہ) تے کھل جمع (Stock) تھیندی ہائی۔ نقد ادائیگی، جنس دے بدلے جنس یا غریب غریب نال ادھار تیں لین دین تھیند اھا۔ اے بلا سودی بینک ہائی تے کیونٹی دی لوکیں دی ملکیت ہا۔ آہن انگریز اس بگا لھ تے نراض تھی بیاتے سردار دے ورنٹ کڈھ پھرونس۔ نشتالی دا اے حال ہا جو اس علاقے اچ ہوٹل کھولن دی اجازت نہی ہوندی، بلکہ مہمان کون روٹی تے اوندے مال منی دا گھا پٹھ لوک گھرو ڈیندے ہوندے ہن۔

کالا پانی

اللہ سائیں دی ہک ہی دین اے۔ ہے تاں اے وی پہاڑی چشمیں دا پانی بھل اے سارا سال واہندار اہندے تے سروپا (front) زمین کون پلیندے۔ لوکیں آپ اس پانی دی ونڈ ویتراز بردست نظام بنایا ہوئے مثلاً "چام واہ رچ واہ لکھی واہ وغیرہ۔

چاہی نظام

توڑیں جو پانی بہوں جھکا اے، وت وی اتھو دے کاشتکار کھوہ کھٹ کیں محدود پیمانے تے زمیناں کاشت کریندن تے پیوٹن دا پانی بھریندن۔

سیلاب

ہن تاں دریائے سندھ اچ اتلا پانی نہیں رہیا چیرھا چشمہ بیراج تے تونسہ بیراج کنوں پہلو ہا۔ اگیں گرمیں اساون اچ دریا اچ چھل (سیلاب) چڑھدی ہائی۔ کجھ ڈینہواریں بعد چیرھلے پانی لہہ ونچے ہا تاں لوک پیٹیں اچ چٹا، کنگ، مٹر، توری رہیندے ہن۔

نالامسوواہ

پاکستان بٹن کنوں وی پہلو، ریاست منگروٹھ (تحصیل تونسہ) دے والی مسو خان نیکانی (اول) دریائے سندھ اچو ہک سیلابی نہر کڈھوائی ہائی۔ جیرھی نالامسوواہ سبڈیندی اے۔ اے نہر موجودہ انڈس ہائی ونے کنوں پوادھو (مشرق) دریائیں ہیاں

زمیناں پلیندی ھائی۔

گنگ وھو

اے گنگ اصل اچ تاں کالے پانی دی ہی نہر اے جیہی سارا سال واہندی اے۔
 ایں حدتیں جو گرہہ (قحط) دے زمانے اچ وی نہیں سکدی۔ زمیناں وی سیراب
 کریندی اے تے لوک پیوں دا پانی وی اتھاؤ بھریندن۔ حکومت ایں گنگ دی صفائی
 تے مُرتی (Maintenance) دو توجہ چھوڑ ڈی اے۔ تہوں ایندے پانی اچ ناروا
 (Ginniworm) پیدا تھی گئے تے لوک عرصے کنوں ایں موذی مرض کن اوکھے
 ہن۔

چشمہ کینال

ہن ذرا نویں نظام آبپاشی چشمہ کینال دا حال سنو۔ اے منصوبہ ایوب خان دے دور
 کنوں کاوڑیاں اچ ھائی پیا۔ ایندی پہلی تجویز (Blueprint) اچ انوی ہزار
 (19,000) کیوسک پانی دا وعدہ (provision) ھائی۔ جیندے اچو پارہاں
 ہزار (12,000) کیوسک دیرہ اسماعیل خان تے اٹھ ہزار (8000) کیوسک
 ڈیرہ غازی خان دی تحصیل تونہ کیتے ھا۔ ذوالفقار علی بھٹو دے دور اچ مفتی محمود ذی
 کوشت نال ایں منصوبے کیتے کجھ فنڈز مقرر تھئے۔ بھل ڈیزائن اچ تبدیلی کرکیں
 جیندے پانی دی مقدار انوی ہزار کنوں گھٹ کرکیں پارہاں (11,000) ہزار
 کیوسک کر ڈتوئے۔ ست ہزار ڈیرہ اسماعیل خان تے چار ہزار تحصیل تونہ کیتے۔ جنرل

ضیاء دے دور اچ ایندے پانی دی مقدار یارہاں ہزار کیوسک کنوں وی گھٹ کیں پنچ
 ہزار (5000) کر ڈتوئے جیندے اچ تحصیل تونہ کیتے ڈو ہزار (2000) کیوسک
 مقرر تھئی۔ تعمیر دے ایوکوں انتھجاں ڈیزائن کیتا گیا جو تحصیل تونہ کیتے ہک ہزار
 (1000) کیوسک دی گنجیش آن پگی۔ اے نہر صرف آپٹے پوادھو (مشرقی) او
 زمیناں پلیندی اے جیہیاں پہلے ای نالہ مسواہ نال پچدیاں ہن۔ پچادھی زمینیں
 کوں ایں نہر اچو پانی دی ہک پھینگ وی نہیں مل سکدی۔ ہتھو اے زمیناں برباد تھی
 گئیں جو اگیں اے رو دکوہی نال پچدیاں ہن۔ نہر آؤن نال رو دکوہی دا نظام ختم تھی
 گئے۔ انہیں پچادھی زمینیں دا کیا تھیسے؟ نہر آؤن نال راہ رستے تے رابطہ سڑکاں وی تباہ
 تھیاں لا تھن۔ اے نہر دمان علاقے کیتے چٹا ہاتھی عابت تھیندی پئی اے۔

(اے مضمون اردو کنوں ترجمہ تھے۔ کہیں غلطی کیتے اگونی ماٹی۔ ایڈیٹر)

پوہ ماہیہ دے امب

اشوال

پہلی دفعہ ایویں بگیا جیویں لالے دیاں ڈونہائیں اکھیں پتھر دیاں ہووین، حالانکہ ہک ہی۔ کلب ءِ وچ وژدیں سیتی گمان اے چا پداھا جیویں اے کہیں پرائی ماڑی دا حصہ ہووے آتے ہئی، وی انیویں، کلب گوں ہک کندھ ایندے نال دی ماڑی توں الگ کریندی ہئی۔ کلب دا بورڈ کچھلیاں کئی بارشاں توں این کندھ دی ٹیک لگ چکیاھا۔

”نواب ہیلتھ کلب“ دی عبارت مٹی صاف کر کے وی سُنن نہی پڑھی وچ سسکدی۔

اجنبی تھوڑا پھر کیا تے ڈاکٹر اے بی غوری دے نال موڑھے تے پہرہ ہیا جیہڑا کلب دی ایں کمپنی دا کچھلے پندرہاں ویہہ سالوں توں روز دامبرہئی۔ ڈاکٹر اوکوں اوندے پیودی وجہ توں آہدے سُنن جیہڑا ہک زمانے نواب صاحب دا شاہی سلوتری ہا۔ ڈاکٹر آپ ڈی سی آفس وچ ملازم ہا۔ اجنبی، ڈاکٹر دے مہمان طور پہلی دفعہ کلب نال روشناس تھیا۔ ”اے وی آپنے دوست ءِ ن۔“ ڈاکٹر لالے نال اجنبی دا تعارف کرویندیں آکھیا آتے ایندے نال ءِ ای لالے اجنبی توں اپنی اکھ چا گھدی پر وِل وی اجنبی گوں ایویں لگدار ہیا جیویں ہک اکھ مسلسل اوندے نال چنہڑی کھڑی ہووے۔

محراب در محراب کلب دے پرائے برآمدیاں دیاں کندھاں کتھاؤں وی خالی نہ سُنن ہر پاسے وڈیاں وڈیاں دُنب آلیاں رتاں دے ریسنگ پوسٹر نال ہک ادھ کندھ کچھ

فلمی اخباری صفیاں نال وی لوڑی کھڑی ہئی۔ نال ہک موٹے کل تے فخر عالم ونگل دا ہک پرائی کیلنڈر وی لڑکیا کھڑاھا ڈیکھوتاں ایندے اُتے رستم زماں بھولو پہلوان آتے انہاں دے ست بھرانواں دی تصویر ءِ عیدے اچ او اپنا ہک ہتھ گرز اتیں ڈوجھا سٹھل تے رکھی کھڑن کھپوں این کندھ دے، دھو آنکی پی ہک چھیری پٹھ کھو آ پیا مریندے، نال ہک پاسوں مینجھ پھٹے چمکدے جئے نال گلو ننگا ہک بزرگ جو ان کھیر دے کڑاہ ءِ وچ کڑچھا کھڑا پھریندے، گھائی دے جھوٹے وانگوں اپنے ارگردوں بالکل لا تعلق، چُپ چاپ، اصل نال اوندے دا کہیں کوں وی نہیں پتہ۔۔۔۔۔ اوکوں ”بگل گھوٹو“ آکھن دی لالے توں سوا کہیں گوں وی جرأت نہی تھیندی۔ چھیری دے نال خالی جھاتے پرائے کسرت دے اوزار وڈے لوھے دے گول وزن جیہڑے لوگ توں ہک ڈوجھے نال تقریباً جو چکن، سپرنگ، ہتھیاں، ڈھیل، رسیاں گنڈے، لوھے دے ہک وڈے فریم پٹھ، کسرت دا اے سارا سامان تاں موجود ہا پر کلب کتھائیں وی موجود نہ ہا۔ اجنبی ہو لیس جیہاں ڈاکٹر دے گن ءِ وچ گز کیا۔

”کلب کتھ اے؟“

”ایہو اے جیوو، ہوو وڑو“

لالے ڈاکٹر غوری دے الانوٹ توں پہلے ءِ ای جواب ڈتا جیویں ایں دوران او اجنبی دی نگرانی کریندا رہیا ہووے۔ کمال ءِ اتنی ہولی گالھ وی لالے سُن گھدی ءِ۔ اجنبی حیران تھیا۔ ”کلب بٹایا ہا سے جیوو ہوو“ کافی دیر باد لالے برنی کپ کے تھال ءِ وچ

ڈاکٹر غوری تقریباً روز دامبرہا، سارے اس کنوں مرعوب ہن پر ڈاکٹر توں ودھ متاثر
انہاں کون ڈی سی خان کریند اہا جیہڑا پولیس وچ ہاتاں کاٹھیل، پر سارے اوکوں
ڈی سی خاں۔ ڈی سی خان آہدے ہن، او ہمیشاں کلب وروی وچ آندا اہل۔ وڈے
وڈھ دی وجہ توں اپنی چٹی کھلی رکھدا اہا اتے گھٹ توں گھٹ ساوی دی پوری پالٹی
اوندے روز دامعمول ہئی۔

انہاں توں علاوہ محبوب المعروف ”بیابرائی“ تے ”ڈیڈا تری باز“ دی اس کلب دے
باقاعدہ صلاح کار ہن نواب رئیس الدولہ جیہڑے لالے نال اس کلب دے بنیادی
تے بانی رکن ہن) توں علاوہ جک ادھ کرل اتے وڈو ترے دانش وروی انقلاب فیل
تھیون پچھوں گلاس نوٹ، گلاس نوٹ کریندے اتھاں آن نکلدے ہن۔ انہاں
وچوں ہک کون کلب دے دیگر ستارے اوندی کنڈ پچھوں ”آدم بھوں“ سڈیندے۔
ہن۔ ڈیڈا تری باز تاں نواب صاحب دی فرمائش تے انہاں کون اپنے نکلے نکلے
وڈو لے پھکا کے تری وی کروا چکا ہا پر ہر قسم دی تری پتاچی توں ہن ملکت تھی چکے
ہن۔ انہاں کامریڈاں توں نواب صاحب وی جان ویندی ہئی۔ انہاں کون
ڈیہدے سیتی جے او کلب وچ ہووے ہاتاں فورا، اٹھی کھڑا تھیوے ہا اتے کلب
دے کہیں نامعلوم چور دروازے ء چوں اپنی ماڑی دا رخ کرے ہا ”بیابرائی“
قصائی ہا شاہی بازار دے نال اوندی گوشت دی دکان بھی اوندے خیال ء چ پوٹی
بیانوون دے فن ء چ پوری ریاست ء چ اوند اکوئی جوڑ ناہی ”ہووے قصائی تے

کپڑے تے آوے رت دی چھینڈک۔ لعنت نہیں“
اے ہی اوند مقولہ قصائی توں علاوہ نائیاں وانگوں اوندی زبان گلہ گوئی وچ ہر ویلے
کھی راہندی ہئی نواب صاحب تاں ایکیوں ہمیشاں اپنی سرانگی آیز اوردو وچ مونہہ
تے آہدے ہن۔

”مجھے تو تم سے ماس کی بو آتی اے“

تہوں اونداناں ء ی ”بیابرائی“ پک گیا ہا۔ نواب صاحب آوے ہاتاں ہر کہیں دی
تلی تے ترے پھل ریتل اتے وڈو وانے نکلیاں لاچیاں دے ضرور رکھے ہا ڈاکٹر غوری
بارے جیہڑا نواب صاحب تے لالے دامیٹرک تک کلاس فیوہا، نواب صاحب دا
اے خیال ہا جو اونکے لاء توں انہاں تے بری نظر رکھدے۔ سو ہمیشاں او ڈاکٹر غوری
توں ڈھیر دور تھی پاہوے ہا کلب داسبھ توں صاف ستھرا گوشہ انہاں کیے مخصوص ہا۔

’پپے برائی‘ اپنے روز دے گھر پھسر دے انکشافات ء چوں اے وی ڈسایا جو موہیا
چھپکلی توں ڈردے ادھ ڈیہنہ چھپکلی گولن تے باقی ڈیہنہ اوندے خوف ء چ گزارن دی
عادت ء س۔ نواب صاحب ہمیشاں ہلکا ہلکا میک اپ کر کے کلب آندے ہن تے
آپنے سر توں لال ٹرکی ٹوپی لہیند انہاں کون آہدن کہیں وی نہی ڈٹھا تر لھیا نوہیں
ریشمی کپڑے پاوٹن دی مجبوری وی انہاں کون بچپن توں ہی۔

انہائی راز داری ء چ پپے قصائی اے وی انہاں بارے ڈسایا جو نواب صاحب

”کھاؤں پیوٹں دا جہان ۽ جیو وھو وڈ“

”نہا کوں وھی وی گھو یوں“ تے نال ۽ ی چا پی تر اے دفعہ تر سلا کر کے کھیسے ۽ ج پا
گھس۔ اجنبی لالے نال کمرے دے باہروں آیا تاں ساوی پئی چھتریندی ہی۔

شینھ دے کن پکڑ وھینھ دے کن پکڑ وڈ“

لالے اچا اچا الا کے اپنی سر گرمی ڈکھائی جیویں کہیں پال داگنوں اپنے اُنب پیا لکیدا
ھو وے۔ ”آج ہک پلٹ گرم گرم حلوے دی لالے ھوراں کوں وی کھواھے لالے“ گل
گھوٹو گوں حکم ڈتا۔۔۔۔۔“ اللہ جانے نسخہ بھانویں ڈیوں نہ ڈیوں“ اچے لے بے قد
نال لالے دا کسرتی جٹا کتا مٹھا تھی چکے ایندا کجھ اندازہ اجنبی گوں فر تیج ڈکھ کے تھی
چکھاھا، بغیر خضاب دی وی لالے دے سر دے وال اینویں ہائن جیویں خضاب لائی
کھڑا ھو وے۔

”جان ونجائی نھسے جیو وھو وڈ“

”اپنے چوتے وی گواہی ساری ریاست ڈیسی تہا ڈی دُعا نال“

دل ہتھ دے اشارے نال لے دو مونہہ کیتس تے تھوڑا سوچ کے یاد کر کے آکھیں۔
اے سُن جتھاں ”گوجرانوالہ کڑاھی گوشت دی دکان ۽ میڈیکل کالج دے سامنے
اتھائیں اپنا اکھاڑہ ھونداھا“

لالے بھانویں جو گشتی آپ کڈا ہیں وی نہیں لڑی پر ہر دن گل تے تھن وی چوتاپا کے پڑ
۽ ج ڈونھائیں اکھیں سرے نال سنگھار کے لگداھا۔ ڈی سی خان بالٹی خیر خیر کر کے

مونہہ تے رکھی تاں پروں کتھاؤں دول وی اواز پئی آندی ہی اے دسمبر دے چھیکڑی
ڈینہ سن۔ ایں دوران آنوں بہانوں لالہ اجنبی گوں کلب دے ہک گنج وچ گھن آیا۔
تھاں اوندے خیال ۽ ج کہیں گوں وی نہیں پتہ پر سمھ گوں پتہھا۔ آکھیں ”تہا کوں
عال کر اں جیو وھو وڈ“ تے نال ۽ ی اجنبی گوں پُڑ مڑ بوسکی دا چولا اُتاں چاء کے
کڑکٹی اپنے لٹھے دی سٹھن ڈکھائس جیہوی خشک دے نال نال اٹھانی اٹھانی جیڈے
پیلے پیلے داغاں نال سنی ھئی۔

”کوئی شے جیویں چوندیں راہندی ۽ ہر ویلے پتہ نہیں لگدا“ تے فوراً چولا سٹ کے
آکھیں

”نسخہ تہا کن ھ ضرور۔۔۔۔۔ ڈسو بھانویں ناں تہا ڈی مرضی ھ جیو وھو وڈ“ تے نال ۽
ی اوڈو نہائیں آہستہ آہستہ کلب کچا ہری دل گنج دے باہروں آگئے۔ کٹنا نواں
کٹنا نواں سیالے دا چٹکا کلب دیاں کندھاں ٹپدا ہک ماڑی پچھوں ہی کہیں ماڑی دی
چھتری تے بہہ چکھا ھئی۔ اجنبی تھوڑا توقف کیتا تے لالے کنوں وی ڈھیر رازداری ۽
چ آکھیں۔

”چوتاکھول ڈیو“

”جیو و۔۔۔۔۔ ھو وڈ“

مزارخان

اوندے نال سفر ءِ ج کڈا ہیں وی زمانہ سواری ہم سیٹ نہی تھی تہوں اوتھولا جیہاں
ابنارمل محسوس پیا کریندا ہا۔ خیر ٹیک آف ٹوں فوراً بعد اونا رمل تھی گیا اوں چھوہر
گوں چنگی طراں ڈیکھ کے شیشے ءِ چوں فضائی منظر ڈیکھن شروع کر ڈتا۔ اے منظر او
پچھلے ڈاہ پندرہاں سالوں کن ڈیدھا آندا ہا۔ لینڈ سکیپ ءِ ج کوئی خاص تبدیلی نہی آئی
سو اہندے جونویں نہر دمان دے ڈگرتے ہک لمبی تے ڈنگی لکیر دی کارنشا بر تھی گئی ہی
باقی منظر اونیوں دا اونیوں ہا۔ ذرا نہی بدلا۔ اوندی دید زمین دوتے خیال چھوہر آ لے
پاسے ہی۔ اُلی وانگ گول مول چٹا بھت چہر اھس قد چھوٹا ہس تے اھیں عینک دے
موٹے موٹے شیشاں پچھوں مٹے روک بلدیاں ہانیں۔ پڑھا کو چھوہر چا پدی ہی۔

اوں شیشے دے اگوں پردے گوں سرکایا تاں جو پھر دا منظر ڈرا بھر پورتے وڈا ڈے
تاں اگلی سیٹ تے ٹٹھی ہک نویں پر نی تربیت پردے گوں ولا چھوں تے سرکا
چھوڑا۔ اوں دل ءِ ج آکھیا "کیہڑی مصیبت ءِ ج پھس گیاں اگلی مائی بہر نہیں
ڈیکھن ڈیندی پاسوں چھوہر ڈسوبا رءِ نہ اپیل دی جھانہ وکیل دی"۔ اوں دل ءِ ج
دل ءِ ج سوچیا سفر کیوں بیڑی..... خیر اللہ اللہ کر کے اوں چھوہر کن پچھہر ءِ ج گھدا
"ٹساں کتھ ویسو" چھوہر جواب ڈتا "ملتان۔" "اچھا ٹساں کلے ویندے پئے او"
..... "ہا کوئی ڈردی کالھ تاں کوئی نہیں..... میں پچھلے ڈوسالوں کن کلے سفر

کریندی آں "..... "ڈوسالوں کن.....!"

"ہا..... میں میڈیکل ءِ ج پڑھدی آں..... میڈیکل کالج ءِ ج میڈیا ڈوجھا
سال ءِ ج "گالھیں گالھیں ءِ ج ہک پئے نال تقریباً" تفصیلی تعارف تھی گیا تے گالھیں
گالھیں ءِ ج ایہو پتہ لگا جو او اسماء توں زمین تے لہن آ لے ہن۔ سامان شان چھڑوا
کے واندے تھے تاں ڈاڈھی بے تکلفی نال چھوہر سٹھہ کیتی "ہوسل ءِ ج ٹساں میں کن
بلا تکلف چاہ دی پیالی پی سگدے او....." چھوہر دی وضع داری دے ایس انداز
ءِ ج ماکھی کن ودھ مٹھاس ہئی۔ "اوندے ذہن ءِ ج فوراً کوئی جواب ناں آیا جسٹ اودھا
چپ راہون ٹوں بعد ڈوہاں ہک پئے گوں اللہ حافظ آکھیا تے لاؤنج کن ءِ ج پکھو
گئے۔

پہلی ٹیکسی ءِ ج بہن سیتی چھوہر دی شکل صورت تے گالھیں کوں رلا کے اوں محسوس کیتا
تاں اوکوں او بھانونی لگی۔ سٹ اوندانہ متھا اھیں تے قد سٹھہ اوکوں چنگے لگن لگ
پئے اوندے ذہن ءِ ج سفر دی فرکی پچھوہر ڈھی پھرن لگ پئی..... میڈیکل دی
سٹوڈنٹ..... ڈو جھے سال دی سٹوڈنٹ..... میڈیکل دی سٹوڈنٹ.....

میڈیکل..... میڈیکل..... دی..... سٹوڈنٹ..... اونی لختے

اوڈا ہ سال پچھوں تے اپڑ گیا..... دریا تے بیڑی دا سفر..... وت بیڑی دا

پورتے پتہ اوکوں یاد آگئے..... تے وت بس دا سفر..... میڈیکل دی

سٹوڈنٹ نال بیڑی کن بس تائیں ہک پرانے سفر دا پورا منظر اوندے ذہن ءِ ج لہر آیا

تے اُوں کل تے اَج کُوں رَلا مِلا کے نکھیڑن شروع کر ڈِتا..... "ہا" بس ءِج او اَج
 سیٹ تے سَئی تے جہاز ءِج اے ہم سیٹ سَئی..... "ہا" بس ءِج تاں کوئی جَچ
 نال گالھ وی ناں تھی ہی وی ذہن اوکوں کیوں سانجھی وداھا..... جہاز ءِج
 پورے گھننے دی بجی گالھ داذا نقہ اوکوں پُروٹھا لگدا پیاہا..... بس ءِج اوں آپ
 کُوں میڈیکل سٹوڈنٹ پوز کیتا ہاتے جہاز اَچ تھیاں ایندیاں گالھیں تاں خاصیاں
 Frank سَھن..... اوں ڈوہاں چھوہریں تے انہاں دیاں گالھیں کُوں گوڑتے
 جَچ وچالے نکھیڑن شروع کر ڈِتا۔ اوکوں لکیا اصل فرق وقت داہ اوں کل تے اَج
 کُوں نکھیڑ کے ڈٹھا تاں اوکوں کل دا کوڑ بھیر دی کار لکیتا تے اَج دا جَچ ڈہی وانگ
 ..... مومے ڈاہ سال اوندے سر ءِج چاندی کیر گئے سَھن تے نال اوندیاں
 اکھیں وی مندری گئے سَھن۔

او خیالاں خیالاں ءِج جَچ دی پنڈڑی کُوں سرتوں لھا کے کوڑ دی گول ءِج حالے
 تو نزیں پچھوں تے دُھر کداوینداھا..... اوں دریا دو..... بیٹری تے اوندے
 پُردو..... پتن دو تے وت بس دو..... تے گوڑ دو..... خیالاں خیالاں ءِ
 جَچ گوڑ تے جَچ دا نکھیڑا کریندے کریندے اوکوں ہوش ءِی نہ رہیا جو ٹیکسی دا پندھ وی
 جہاز تے بس دی کارانت تھی گئے۔

کافی

عشق اسماں ہیں سیں
 عشق تاساں ہو سیں

عشق قدیمی جھوکیں اندر عشق تاں نویں لوکیں اندر

عشق تاں ہر ہر جنیں
 عشق اسماں ہیں سیں

عشق نہ تخت ہزاروں ٹردا عشق تاں گوٹھ ہزاروں ٹردا

گھر توں بگیاں تینیں
 عشق اسماں ہیں سیں

عشق جولاہیاں تانی سائیاں عشق مہانیاں پانی سائیاں

تانی پانی جنیں
 عشق اسماں ہیں سیں

سندھ ساگر نال ہمیشاں

اشولال

لوڑھی ----- 1

دیوتا ہی جیہڑا سدا نہی
کوئی دیوتا ہے جیہڑا ستاپے

سندھ ----- 1

اُٹھی دیوتا پیر سنبال اپنے نیلے تھی گئے ہن
نیلے تھی گئے ہن اُٹھی دیوتا ہتھ سنبال اپنے
اکھیں ہال اپنیاں پالے پئے گئے ہن، پہوں اندر تھیں
پوٹے کھول اپنے ول سچ ڈکھلا، اُٹھی نال اپنے
جیویں گملی تھی کے سچدی آے بھاء جنگل دی
اُونویں گملا تھی کے سچ ڈکھلا اُٹھی نال اپنے
اُٹھی نال اپنے انوں چھو ڈکھلا، روہ اپنے گوں
تھل اپنے گوں انوں کچھ ڈکھلا، اُٹھی نال اپنے
چنگی اھدے تھیں ایہا رندر تیڈی موئے بندے وانگوں
موئے بندے وانگوں ایہا چپ تیڈی چنگی اھدے تھیں

سندھ ----- 2

اُٹھی دل دریا پنج ندیاں تھیں ست ندیاں تھیں
نال اپنے نو سو دریا کر، کہیں جنم رچھوں
ہک جنم دی تھیں ڈو جنم دی تھیں ڈھول اپنے دی
سیک اپنے نال دوام دی آے، تیڈے نام دی آے
ساوا چولا ہے تیڈے نانویں دا بگل اپنے وچ
رتی بوچھنی سر تے شام دی ہے، تیڈے نام دی ہے
تیڈے نال سدا ایہا، دل اپنی کوئی کیا سمجھے
بھانویں اھد دی ہے بھانویں رام وی ہے، تیڈے نام دی ہے
ہر ساہ اھدن تیڈے ذکر دا ہے سوہناں سندھ سائیں
گھڑی اھدن الہام دی ہے، تیڈے نام دی ہے

سندھ 4-----

اٹھی خاجِ نضر ، کر نال اپنے دل پانی دا
 اکھیں پانی دیاں کر نال اپنے ، مٹاں یاد پوے
 گئی جوگ کتھاں سو جوگاں دی بھونیں نال اپنی
 سو میلیاں دا گیا میل کتھاں ، نہیں یاد پوندا
 نہیں یاد پوندا ، گئی جھنڈ کتھاں نہیں یاد پوندا
 سر اپنے دی گئی ویل کتھاں ، نہیں یاد پوندا
 مٹھے گیت کتھاں ، انہاں کچھیاں کال کڑچھیاں دے
 مشوئی سنجھ دے نال سویل کتھاں ، نہیں یاد پوندا
 کوئی ہیل ہوا دی بہوں بڑکھٹی سوہنا سندھ سائیں
 گئی چندر پر دھرے شہیل ، کتھاں نہیں یاد پوندا

سندھ 3-----

اٹھی پٹو جی کتھوں بھل گئے ہیں ، ناں بڑس اپنے
 کتھوں بھل گئے ، نہیں یاد پوندا پن بڑس اپنے
 کڈاں چائے ہاے کہیں مندے وچوں کہیں تھک وچوں
 کہیں ڈنگ وچوں ، کہیں چھیت وچوں ، کڈاں چائے ہاے
 کہیں گئی وچوں ، کہیں کچھو وچوں ، کہیں مرہیں وچوں
 پک پانی وچوں ، لپ ریت وچوں ، کڈاں چائے ہاے
 کئی جنم کنوں جیہڑی نال اپنے آندی لڑھدی اے
 راہ نال اپنے کھی لیٹ وچوں ، کڈاں چائے ہاے
 اساں ناں گئے نال ملامتاں دے ، سوہناں سندھ سائیں
 تیکوں یاد ہوئی تیرے پیٹ وچوں ، کڈاں چائے ہاے

سندھ ۵

اٹھی سندھ سائیں جاگ اپنی گھائی رنڈر وچوں
 ساوا ساگر پورے چندر پچھوں جیویں جاگدا ہے
 چڑھی چھل ہووے اسمان تئیں رلے واشکاں دے
 رلے واشکاں دے اکھیں تار ہووون اسمان تئیں
 ایں بھان تئیں رشہنہ اپنے دی اوصاتراڑ ہووے
 اوصا شوک ہووے شوہ اپنے دی اول بھان تئیں
 بہوں فانی اپنے ہوون دے ایمکان تئیں
 جیویں دل آکھے اونویں ٹھل پوون سوہناں سندھ سائیں
 ہووے دشمن کوئی جان اپنی دا تیزے صدق پچھوں